

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA TARBIYALANAYOTGAN TARBIYALANUVCHILARNI (5-6-YOSHLI BOLALAR) VA ULARDA MA'NAVIY-AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHNING ZARURIYATI

To'ychiyeva Gulzira Isaqjonovna

Andijon Davlat Pedagogika instituti maktabgacha ta'lim yo'nalishi

2-kurs magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7536508>

ARTICLE INFO

Received: 03rd January 2023

Accepted: 12th January 2023

Online: 14th January 2023

KEY WORDS

Maktabgacha ta'lim, ma'naviy, jismoniy, axloqiy, estetika, sezgi, idrok, diqqat, xotira, bola.

ABSTRACT

Ushbu maqola bo'lajak tarbiyachilar va yosh ota-onalarga farzandini, davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalarni axloqiy sifatini oshirish, yosh xususiyatlari va yosh davrlari bo'yicha ta'lim- tarbiya berish uchun dasturi amal bo'ladi. Tarbiyachilar uchun asosiy tayanch manbaga aylanadi deb umid qilamiz.

KIRISH .

Maktabgacha ta'lim – bolalarning yosh va individual xususiyatlarini e'tiborga olgan holda ularning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalarni har tomonlama tarbiyalaydi. Bola hayotidagi ilk yosh eng muhim davr bo'lib, xuddi mana shu davrda bolaning ma'naviy, jismoniy, axloqiy, estetik rivojlanishiga poydevor bo'ladi.

Muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar yosh xususiyatlari deb ataladi. Ana shu yosh xususiyatlarni hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya ishi tashkil etiladi. SHunda bola rivojlanishiga tarbiya ta'siri kuchli bo'ladi. Bolalarning tarbiyasiga to'g'ri yondashish, uni muvaffaqiyatli o'qitish uchun bola rivojlanishidagi turli yoshdagi davrlariga xos xususiyatlarni bilish va uni hisobga olish muhimdir. CHunki bola organizmining o'sishi ham, rivojlanishi ham, psixik taraqqiy etishi ham turli yosh davrlarida xilma-xil bo'ladi. "Bola shaxsi va uning psixologik xususiyatlari qandaydir tasodifiy omillarning tartibsiz ta'sir etishi natijasida emas, balki muayyan aniq omilning qonuniy ta'sir etishida tarkib toptiradi. Ana shu muhim qonuniy tarzda ta'sir qiladigan omillarni ochish va isbotlash bilan bolalar psixologiyasi shug'ullanadi".¹

METODOLOGIYA

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish jarayonida insonlar tomonidan yaratilgan predmet va hodisalar olami bilan alohida maxsus munosabatga kirishadi. Bola insoniyat qo'lga kiritgan barcha yutuqlarni faol ravishda o'zlashtirib, egallab boradi. Bunda predmetlar olamini hamda ular yordamida amalga oshiriladigan xatti-harakatlarni, tilni, odamlar orasidagi munosabatlarni egallab olishi, faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning o'sib borishi, katta yoshli kishilarning bevosita yordamida amalga oshirilib borilmog'i kerak.

¹ Boymatova A.G., Djumabayeva M.B., Aliyeva K.S. "Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari" moduli bo'yicha O'quv-uslubiy majmua. –T.: TDPU, 2018. 24-bet.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Bu yoshdagi bolalarga beriladigan ta'lim-tarbiya ularning murakkab harakatlarini takomillashtirish, elementar gigiyena, madaniy va mehnat malakalari hosil qilish, nutqini o'stirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didning dastlabki kurtaklarini yuzaga keltirish davridir.

5-6-yoshli bolalarning ko'zga tashlanib turuvchi xususiyatlaridan biri ularning serharakatligi va taqlidchanligidir. Bola tabiatining asosiy qonunini shunday ifodalash mumkin: bola uzluksiz faoliyat ko'rsatishni talab qiladi, lekin u faoliyat natijasidan emas, balki faoliyatning bir xilligi va bir tomonlamaligidan charchab qoladi. Mana shu so'zlardan 5-6-yoshdagi bola tabiatning asosiy qonuni bo'lmish serharakatligini ortiq cheklab tashlamay, balki maqsadga muvofiq ravishda uyushtirish kerakligi yaqqol ko'rinib turibdi. Kattalar va tengdoshlari bilan bo'lgan munosabat orqali bola axloq me'yorlari, kishilarni anglash, shuningdek, ijobiy va salbiy munosabatlar bilan tanisha boshlaydi. Bu davrda bolaning nutqi yana ham jadal rivojlana boshlaydi. U yangiliklarni egallashga nisbatan o'zi bilganlarini mustahkamlashga ehtiyoj sezadi.

5-6 yoshli bolalar ehtiyoji va qiziqishlari jadal ravishda ortib boradi. Bu avvalo keng doiraga chiqish ehtiyoji, munosabatda bo'lish, o'ynash ehtiyojlarinig mavjudligidir. Bu yoshdagi bolalar nutqni bir muncha to'la o'zlashtirganlari va haddan tashqari harakatchanliklari tufayli ularda o'zlariga yaqin bo'lgan katta odamlar va tengdoshlari bilan munosabatda bo'lish ehtiyoji tug'iladi. Ular tor doiradan kengroq doiradagi munosabatlarga intila boshlaydilar. Ular endi qo'ni-qo'shnilarning bolalari bilan ham jamoa bo'lib o'ynaydilar. Hamma narsani bilib olishga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi. Bu yoshdagi bola tabiatiga xos bo'lgan kuchli ehtiyojlardan yana bir uning har narsani yangilik sifatida ko'rib, uni har tomonlama bilib olishga intilishidir. SHuningdek, bolalar hayotida va ularning psixik jihatidan o'sishida qiziqishning roli ham kattadir.

Qiziqish huddi ehtiyoj kabi bolaning biror faoliyatga undovchi omillardan biridir. SHuning uchun ham qiziqishni bilish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan murakkab psixik hodisa desa bo'ladi. Bolaning kamol topishida qiziqishning ahamiyati shundaki, bola qiziqqan narsasini mumkin qadar chuqurroq bilishiga intiladi va binobarin uzoq vaqt davomida qiziqqan narsasi bilan shug'ullanishdan zerikmaydi. Bu esa o'z navbatida bolaning diqqati hamda irodasi kabi muhim xislatlarni o'stirishga va mustahkamlashishga yordam beradi.

5-6 yoshdagi bolalarda sezgi, idrok, diqqat, xotira, tasavvur, tafakkur, nutq, hayol, hissiyot va irodaning rivojlanishi jadal kechadi. Bolalar turli narsalarni idrok qilishda ularning ko'zga yaxshi tashlanib turuvchi belgilariga (rangi va shakliga) asoslansalar ham, lekin chuqur tahlil qilmaydilar. Bolalar kattalarning yordami bilan suratlarini analitik ravishda idrok qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Buning uchun bolalar suratlarini idrok qilayotganlarida kattalar turli xil savollar bilan ularni tahlil qilishga o'rgatishlari lozim. Bunda asosan bolalar diqqatini:

- suratning mazmunini (syujetini) to'g'ri idrok qilishga;
- suratning umumiy ko'rinishida har bir tasvirlangan narsalarning o'rnini to'g'ri idrok qilishga;
- tasvirlangan narsalar o'rtasidagi munosabatlarni to'g'ri idrok qilishga qaratish kerak.

Diqqat har qanday faoliyatimizning doimiy yo'ldoshidir. SHuning uchun diqqatning inson hayotidagi ahamiyati ham benihoya kattadir.

Mazkur yoshdagi bolalar diqqati asosan ixtiyorsiz bo'ladi. Bolalarda ixtiyoriy diqqatning o'sib borishi uchun o'yin juda katta ahamiyatga ega. O'yin paytida bolalar diqqatlarini bir joyga to'plab, o'z tashabbuslari bilan ma'lum maqsadlarini ilgari suradilar. Bu yoshdagi bolaning xotirasi yangi faoliyatlari va bolaning oldiga qo'yilgan yangi talablar asosida takomillasha boradi.

Bolalar o'zlarining faoliyatlari uchun qandaydir ahamiyatga ega bo'lgan, ularda kuchli taassurotlar qoldirgan va ularni qiziqtirgan narsalarni beixtiyor eslarida olib qoladilar. Bu yoshda bolalar tafakkuri va uning o'sishi o'ziga xos xususiyatga ega.² Tafakkur bolaning bu yoshidagi davrida juda tez rivojlana boshlaydi. Buning sababi:

- birinchidan, bolalarda turmush tajribasining nisbatan ko'payishi;
- ikkinchidan, bu davrda bolalar nutqining yaxshi o'sgan bo'lishi;
- uchinchidan esa, bolalarning juda ko'p erkin mustaqil harakatlar qilish imkoniyatiga ega bo'lishlaridir.

5-6-yoshdagi bolalarda har sohaga doir savollarning tug'ilishi ular tafakkurining faollashayotganidan darak beradi. Bola o'z savoliga javob topa olmasa yoki kattalar uning savoliga ahamiyat bermasalar, undagi qiziquvchanlik susaya boshlaydi. Odatda har qanday tafakkur jarayoni biron narsadan taajjublanish, hayron qolish va natijada turli savollarning tug'ilishi tufayli paydo bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, juda ko'p ota-onalar va ayrim tarbiyachilar ham bolalar ortiqroq savol berib yuborsalar, "ko'p mahmadona bo'lma", "sen bunday gaplarni qayerdan o'rganding", deb jerkib tashlaydilar. Natijada bola o'ksinib, o'z bilganicha tushunishga harakat qiladi. Ammo ayrim passiv va tortinchok bolalar hech bir savol bermaydilar. Bunday bolalarga turli mashg'ulotlar va sayohatlarda kattalarning o'zlari savol berishlari va shu bilan ularni faollashtirishlari lozim.

Har qanday tafakkur, odatda biron narsani taqqoslash, analiz va sintez qilishdan boshlanadi. SHuning uchun biz ana shu taqqoslash, analiz va sintez qilishni tafakkur jarayoni deb ataymiz. Sayohatlar bolalardagi tafakkur jarayonini faollashtirish va rivojlantirishga yordam beradi. Bolalar tabiatga qilingan sayohatlarda turli narsalarni bir-biri bilan taqqoslaydilar va analiz hamda sintez qilib ko'rishga intiladilar.

5-6 yoshli bolalar hali shaxsiy xususiyatlarini idrok etishga va baholashga qiynaladi, shuningdek o'zlari haqida ma'lum bir xulosani bera olmaydilar. O'z-o'zini anglash layoqati tayyorlov yoshidan boshlab ancha rivojlanib avval u qanday bo'lganini va kelajakda qanday bo'lishini fikrlab ko'rishga harakat qiladi. Bolalarga oqilona bilim, ta'lim, tarbiya, odob-axloq, sifatlarini o'rgatib borilsa, bolalar kelajakda oqil, zehinli, zakovatli, tarbiyasi bo'lib, o'sib, ulg'ayadi. Bu esa o'z navbatida jamiyatni rivojlanishiga, ma'naviyatli shaxslar jamiyatiga aylanishiga turtki bo'ladi.

² Boymatova A.G., Djumabayeva M.B., Aliyeva K.S. "Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari" moduli bo'yicha O'quv-uslubiy majmua. –T.: TDPU, 2018. 26-bet.

References:

- 1.O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi: O'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o'n birinchi sessiyasida 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan. - T.: «O'zbekiston», 1998.
- 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 6-son, 70-modda.
- 3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli Qarori.
- 4.Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. – Toshkent:. "Ma'naviyat", 2008.
- 5.Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik o'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi.– T: O'zbekiston, 2016.
- 6.Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O'zbekiston, 2017.
- 7.Adashboyev T. Orzularim – qo'sh qanotim. – T.: SHarq, 2003.